

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ПРИБУТКОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ

**М. В. ГЛАДІЙ¹, М. Г. ПОРХУН², О. В. КРУГЛЯК², І. С. МАРТИНЮК²,
Н. М. ЧОРНООСТРОВЕЦЬ², М. Б. КУЛАКОВА²**

¹Національна академія аграрних наук України (Київ, Україна)

²Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН (Чубинське, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5506-7139> – М. В. Гладій

<https://orcid.org/0000-0002-7198-0427> – М. Г. Порхун

<https://orcid.org/0000-0001-7963-4564> – О. В. Кругляк

<https://orcid.org/0000-0002-0377-3258> – І. С. Мартинюк

<https://orcid.org/0000-0003-4634-0951> – Н. М. Чорноостровець

<https://orcid.org/0000-0002-7393-9380> – М. Б. Кулакова

irgtnaandpdg@ukr.net

Мета статті – сформуванати науково-методичні підходи до забезпечення прибуткового використання генетичних ресурсів молочного скотарства України в сучасних умовах. *Методи дослідження*: загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація), контент-аналіз наукових джерел та нормативно-правових документів, статистичні, економіко-математичні.

В умовах зростаючого імпорту молочної продукції, скорочення поголів'я худоби на тлі наростаючої соціально-економічної кризи забезпечення стійкого розвитку галузі потребує проведення комплексного аналізу її сучасного стану, який необхідно проводити на всіх рівнях економічної активності для виявлення факторів та резервів підвищення прибутковості використання генетичних ресурсів молочного скотарства. Критерієм ефективності розвитку галузі молочного скотарства є досягнення як окремих параметрів (виробничі, економічні, соціальні, екологічні тощо), так і її стабільності в цілому.

В системі заходів із забезпечення прибуткового використання генетичних ресурсів молочного скотарства важливе значення має впровадження досягнень сучасної селекційної науки. Саме параметри, що описують стабільні властивості тварини, характеризують генетично обумовлений ресурсний потенціал, що має визначальний вплив на реалізацію всіх інших видів ресурсів, задіяних в процесі виробництва (земля, праця, інтелект, капітал) і ступінь їх окупності. Тому важливим напрямом державної підтримки прибутковості використання генетичних ресурсів молочного скотарства має бути фінансове забезпечення національної системи селекції.

Ключові слова: молочне скотарство, ефективність, економічна оцінка, генетичні ресурси, порода

ECONOMIC PRINCIPLES OF PROFITABLE USE DAIRY GENETIC RESOURCES IN UKRAINE

**M. V. Gladyy¹, M. G. Porhun², O. V. Kruglyak², I. S. Martynyuk², N. M. Chornoostrovets²,
M. B. Kulakova²**

¹National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

²Institute of Animal Breeding and Genetics nd. a. M.V.Zubets of NAAS (Chubynske, Ukraine)

The purpose of the article is to form scientific and methodological approaches to ensuring the profitable use of genetic resources of dairy farming in Ukraine in modern conditions. Research methods: general scientific (analysis, synthesis, classification), content analysis of scientific sources and legal documents, statistical, economic and mathematical.

In the context of growing imports of dairy products, reducing livestock against the growing socio-economic crisis to ensure sustainable development of the industry requires a comprehensive analysis of its current state, which must be conducted at all levels of economic activity to identify factors and reserves to increase profitability of dairy genetic resources. The criterion for the effectiveness of the development of the dairy industry is the achievement of both individual parameters (production, economic, social, environmental, etc.) and its stability as a whole.

In the system of measures to ensure the profitable use of genetic resources of dairy farming is important to implement the achievements of modern breeding science. This parameters that describe the stable properties of the animal, characterize the genetically determined resource potential, which has a decisive influence on the implementation of all other types of resources involved in production (land, labor, intelligence, capital) and the degree of their payback. Therefore, an important area of state support for the profitability of the use of genetic resources of dairy farming should be the financial support of the national selection system.

Keywords: dairy cattle, efficiency, economic evaluation, genetic resources, breed

Вступ. Нинішня ситуація в молочному секторі України набула загрозованих ознак для економічної безпеки держави. За роки незалежності відбулось значне скорочення поголів'я молочного стада (з 8,5 млн. гол. до 1,7 млн. гол.), змінилась виробнича структура молочного скотарства з переважно великотоварного виробництва (де 74% корів заходило на утриманні у сільськогосподарських підприємствах у 1990 році) на дрібнотоварне (коли наразі 75% корів утримується у господарствах населення). Внаслідок системного зменшення поголів'я молочного стада та скорочення власної повноцінної кормової бази через переорієнтацію аграрної галузі на більш маржинальні культури, знижується валове виробництво сирого молока та надходження його на промислову переробку. В середньому обсяги виробництва молока в Україні зменшуються щороку на 1,5% [1].

Крім цього, сформувалась висока собівартість виробництва молока внаслідок зростання енергетичних, логістичних та трудових витрат. Це призвело до підвищення закупівельних цін на молоко в Україні. Для прикладу, з 28-ми країн-членів ЄС, у 26-ти країнах ціни на молочну сировину нижчі, ніж в Україні. Наразі закупівельні ціни на молоко сорту екстра майже на 12% вищі від середніх по ЄС і вказаний розрив надалі збільшується. За даними Союзу молочних підприємств України, рівень цін на молоко-сировину в Україні перевищує ціни у Польщі на 18%, Латвії – на 23%, Білорусі – на 31%. Таким чином, ціна на сире молоко в Україні у середньому на чверть перевищує відповідний рівень цін у сусідніх країнах, що автоматично знижує конкурентоспроможність вітчизняної молочної продукції та створює передумови для росту імпорту. За оцінкою аналітичного агентства «Інфагро» та Союзу молочних підприємств України, у 2021 році за кордоном буде закуплено понад 500 тис. т молокопродуктів в молочному еквіваленті на суму більше 400 млн. євро. Наразі частка імпортних свіжих молокопродуктів в загальній структурі продажів в Україні знаходиться на рівні 3%, сичужного сиру – 35% [2].

У грошовому еквіваленті Україна втратила положення нетто-експортера молочної продукції. Якщо у 2018 році тільки вершкового масла Україна експортувала 24,4 тис. т і увійшла у ТОП-5 світових експортерів цього виду молочної продукції, то у 2019 році ситуація відкотилася до нульового торгового балансу по експорту-імпорту молочної продукції. А у 2020 році вперше в історії незалежності торговий баланс молочною продукцією увійшов у від'ємну зону – зовнішньоторговельне сальдо становило мінус 77,6 млн. доларів [3]. Фактично Україна нині є нетто-імпортером через дві імпортні групи: кисломолочна продукція та сири. Зростання імпорту більш дешевої продукції значною мірою зумовлено тим, що вітчизняне виробництво

забезпечує рівень споживання продукції молочного скотарства з розрахунку на одну особу менше половини від раціональної норми [1].

Системність кризових явищ в молочному скотарстві простежується також і на стані молокопереробної галузі, яка через високі закупівельні ціни на сире молоко скорочує його переробку, в результаті біля 30% молокопереробних підприємств у 2019 році працювали зі збитками. Останніми роками щороку закривається щонайменше одне молокопереробне підприємство. Значних збитків зазнали потужні підприємства-експортери, які, хоч і мають дозволи на експорт до Європи, але неконкурентоспроможні в порівнянні з європейськими виробниками.

Таким чином, з наростанням кризових явищ в молочному скотарстві відбувається зниження виробництва молока і молочних продуктів, втрата експортних позицій, скорочення робочих місць, зменшення податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів, погіршення стану продовольчої безпеки. Тому подальший розвиток вітчизняного молочного скотарства вимагає передусім забезпечення прибуткового використання генетичних ресурсів галузі.

Мета статті – сформулювати науково-методичні підходи до забезпечення прибуткового використання генетичних ресурсів молочного скотарства України в сучасних умовах.

Матеріали та методи досліджень. Інформаційною базою слугували дані Державної служби статистики України; економічні показники роботи державних підприємств дослідних господарств Національної академії аграрних наук (НААН) України, що займалися розведенням великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід (n = 45) за 2015–2019 роки; дані Державного реєстру суб'єктів плеїнної справи у тваринництві, Міжнародного комітету з обліку тварин (ICAR – International Committee for Animal Recording). Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація), контент-аналіз наукових джерел та нормативно-правових документів, статистичні, економіко-математичні.

Результати досліджень. В нинішніх умовах, важливого значення набуває формування цільових орієнтирів розвитку галузі молочного скотарства на перспективу. Ситуація, що склалась у галузі, наразі має ознаки системної кризи, коли негативні явища поширились на всіх рівнях економічної активності. Тому виникає необхідність комплексного аналізу сучасного стану галузі для виявлення факторів та резервів підвищення прибутковості використання генетичних ресурсів молочного скотарства, який пропонується проводити поетапно (рис. 1):

- економічна оцінка ефективності розвитку галузі молочного скотарства на макрорівні економічної активності (в країні, регіоні);
- на мезорівні (за порідною приналежність генетичних ресурсів худоби);
- на мікрорівні (в господарюючих суб'єктах (сільськогосподарське підприємство, селянське (фермерське) господарство, особисте господарство) [4].

Рис. 1. Етапи проведення комплексного аналізу ефективності використання генетичних ресурсів молочного скотарства

Аналіз показників ефективності доцільно проводити як пряму оцінку використання окремих видів ресурсів та одержання результатів, так і з використанням методу порівнянь із попередніми періодами, плановими показниками, базовим варіантом (еталоном).

Економічна ефективність галузі молочного скотарства на макрорівні (в країні, регіоні) є критерієм її розвитку і фінансовою основою вирішення комплексу соціально-економічних завдань. Соціальна ефективність молочного скотарства в регіоні характеризує здатність галузі забезпечувати його населення достатнім обсягом молока і молокопродуктів визначеної якості. Показники економічної оцінки ефективності розвитку галузі молочного скотарства в регіоні визначаються за даними спостережень Державної служби статистики України та її територіальних управлінь [1].

Показники оцінки ефективності розвитку галузі молочного скотарства на мезорівні, за породами, визначаються за даними форми №7-мол «Звіт про результати бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід»; Державного реєстру суб'єктів плеїнної справи у тваринництві; даними зоотехнічного та бухгалтерського обліку плеїнних суб'єктів [5].

Показники розвитку генетичних ресурсів молочного скотарства України доцільно порівнювати із відповідними показниками розвитку галузі в інших країнах, в тому числі на даних ICAR [6].

Показники економічної оцінки ефективності розвитку галузі молочного скотарства в окремих суб'єктах господарювання визначаються за даними бухгалтерського обліку та звітності, статистичної звітності, даними внутрігосподарського (управлінського) обліку, первинної облікової документації.

Оцінка досягнутого рівня виробництва на підприємстві визначається за критеріями: досягнутий рівень виробництва порівняно із запланованими показниками; попередніми періодами (3–5 років); із конкурентним середовищем (місцеві підприємства, зарубіжні ферми).

Використання генетичних ресурсів молочного скотарства можна вважати прибутковим, коли досягнуті всі наведені параметри ефективності на макро-, мезо- та мікрорівнях економічної діяльності. Такий комплексний підхід дає можливість робити висновок як про досягнення окремих цільових орієнтирів (виробничі, економічні, соціальні, екологічні тощо), так і про передумови для забезпечення стійкості галузі молочного скотарства в цілому.

В наших дослідженнях, проведених на результатах виробничо-господарської діяльності державних підприємств дослідних господарств Національної академії аграрних наук (НААН) України, що займалися розведенням великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід (кількість господарств $n = 45$, поголів'я корів $n = 13043$), за 2015–2019 роки встановлено, що в економічних умовах вказаного періоду підприємства молочного скотарства, в яких від однієї корови отримували надій від 5500 кг молока, були здатні досягати прибутковості. На рівні порід – всі комерційні породи молочного напрямку продуктивності (крім англєрської) у вказаний період мали відповідний генетичний потенціал, здатний забезпечити товаровиробникам прибутковість.

Для вітчизняних молочних порід (українські чорно-, червоно-рябі, червона молочні породи) найвищі показники окупності виробленої продукції чистим доходом (від 1,4–1,7 раза перевищення собівартості чистим доходом) отримані за рівня молочної продуктивності від 6,0 тис. кг молока, із вмістом молочного жиру від 3,75%, білка – від 3,05%. При цьому вік телиць при першому осіменінні становив від 16 до 18 міс. за досягнення живої маси від 380 кг і вище. Показники відтворювальної здатності корів знаходились на рівні – сервіс-період до 120 днів, вихід телят на 100 корів – від 70–80 голів.

Визначальним параметром забезпечення розвитку галузі молочного скотарства є ефективність функціонування виробничих підприємств на мікрорівні. Для них головним критерієм ефективності господарювання, що стимулює як до входження в молочний бізнес, так і до продовження участі в ньому, є прибутковість. За даними Асоціації виробників молока, у 2020 році достатню рентабельність виробництва молока (від 15%) зберегли лише великі підприємства,

де сконцентровано значне поголів'я корів та досягнуто надоїв вище 7500 кг молока на голову. Інші сільськогосподарські підприємства ледве досягли окупності, дотуючи галузь скотарства за рахунок рослинництва.

В умовах зростаючого імпорту молочної продукції, скорочення поголів'я худоби забезпечення стійкості підприємств галузі потребує зосередження на ключових напрямках: система менеджменту, селекційна робота, технологія утримання та годівлі (рис. 2).

Рис. 2. Ключові елементи забезпечення прибуткового використання генетичних ресурсів молочного скотарства на мікрорівні економічної активності

Поряд з іншими напрямками, особливо відчутним в системі заходів із забезпечення прибуткового ведення скотарства є впровадження досягнень сучасної селекційної науки. Саме параметри, що описують стабільні властивості тварини, характеризують генетично обумовлений ресурсний потенціал, що має визначальний вплив на реалізацію всіх інших видів ресурсів, задіяних в процесі виробництва (земля, праця, інтелект, капітал) і ступінь їх окупності. Тому важливим напрямом державної підтримки прибутковості використання генетичних ресурсів молочного скотарства має бути фінансове забезпечення національної системи селекції.

Зростання виробництва молока значними темпами в стислі терміни можливо досягти у великотоварному секторі шляхом нарощення поголів'я молочних корів спеціалізованих порід із високим генетичним потенціалом продуктивності, що є позитивним з точки зору застосування сучасних інтенсивних технологій, економічної ефективності виробництва, привабливості вкладання інвестицій.

Висновки. Забезпечення стійкого розвитку галузі в умовах скорочення поголів'я худоби потребує проведення комплексного аналізу її сучасного стану, який необхідно проводити на всіх рівнях економічної активності для виявлення факторів та резервів підвищення прибутковості використання генетичних ресурсів молочного скотарства. Критерієм ефективності розвитку галузі молочного скотарства є досягнення як окремих параметрів (виробничі, економічні, соціальні, екологічні тощо), так і її стабільності в цілому.

У системі заходів із забезпечення прибуткового використання генетичних ресурсів молочного скотарства важливе значення має впровадження досягнень сучасної селекційної науки. Саме параметри, що описують стабільні властивості тварини, характеризують генетично обумовлений ресурсний потенціал, що має визначальний вплив на реалізацію всіх інших видів ресурсів, задіяних в процесі виробництва (земля, праця, інтелект, капітал) і ступінь їх окупності. Тому важливим напрямом державної підтримки прибутковості використання генетичних ресурсів молочного скотарства має бути фінансове забезпечення національної системи селекції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Державна служба статистики : вебсайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.10.2021).
2. Аналітичне агенств «Інфагро» : вебсайт. URL : <https://infagro.com.ua/> (дата звернення: 07.10.2021).
3. Асоціація виробників молока : вебсайт. URL : <http://avm-ua.org/uk> (дата звернення: 01.10.2021).
4. Гладій М. В., Кругляк О. В., Мартинюк І. С., Порхун М. Г., Черноостровець Н. М, Кулакова М. Б. Методичні рекомендації з прибуткового використання генетичних ресурсів молочного скотарства України / за ред. М. В. Гладія. Чубинське, 2020. 16 с.
5. Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві / Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН : вебсайт. URL : <http://animalbreedingcenter.org.ua/derjplemreestr> (дата звернення: 29.09.2021).
6. Milk recording surveys on cow, sheep and goats. The International Committee for Animal Recording (ICAR) : вебсайт. URL: <https://www.icar.org/survey/pages/tables.php> (дата звернення: 01.09.2021).

REFERENCES

1. *Derzhavna sluzhba statystyky – The State Statistics Service*. Download Table [online] Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 02.10.2021) (in Ukrainian).
2. *Anatity`chne agenstvo «Infagro» – Analytical agency «Infagro»*. Download [online] Mode of access: URL : <https://infagro.com.ua/> (Accessed 07.10.2021) (in Ukrainian).
3. *Asociaciya vy`robny`kiv moloka – Association of Milk Producers* : Download [online] Mode of access: URL : <http://avm-ua.org/uk> (Accessed 01.10.2021) (in Ukrainian).
4. Gladiy, M. V., O. V. Kruglyak, I. S. Martynyuk, M. G. Porhun, N. M. Chornoostrovets, and M. B. Kulakova. 2020. *Metody`chni rekomendaciyi z pry`butkovogo vy`kory`stannya genety`chny`x resursiv molochnogo skotarstva Ukrayiny` – Methodical recommendations on profitable use of genetic resources of dairy cattle breeding of Ukraine*. Chubynske, 16 (in Ukrainian).
5. *Derzhavnyy reyestr sub"yektiv pleminnoyi spravy u tvarynnytstvi – The State Register of pedigree business animal husbandry*. Download Table [online] Mode of access: <http://animalbreedingcenter.org.ua/derjplemreestr> (Accessed 29.09.2021) (in Ukrainian).
6. *Milk recording surveys on cow, sheep and goats*. Download Table [online] Mode of access: <https://www.icar.org/survey/pages/tables.php> (Accessed 01.09.2021) (in English).

Одержано редколегією 11.11.2021 р.
Прийнято до друку 23.11.2021 р.